

GEORG SIMMEL: METRÒPOLI, I SOCIOLOGIA DELS SENTITS

FRANCESC-XAVIER MARÍN

Universitat Ramon Llull

RESUM: La metròpoli de Simmel és la forma més significativa de la Modernitat, alhora com a lloc específic d'una nova forma de socialització i com a espai d'emergència de noves formes de vida. Simmel ens presenta un estil de vida metropolitana paradigmàtic, en el qual l'individu necessàriament ha de navegar en un món objectiu cada cop més societatari i menys comunitari. És un món objectiu que tendeix a un individualisme calculador, sovint egoista i sense compassió, però també capaç de preservar la cultura subjectiva de la sensibilitat anímica.

PARAULES CLAU: Simmel, metròpoli, sentit.

Georg Simmel: Metropolis, and Sociology of the Senses

ABSTRACT: Simmel's metropolis is the most significant form of Modernity, both as a specific place for a new kind of socialization, and as a setting with new forms of life emerging. Simmel shows us a paradigmatic metropolitan lifestyle, where individuals necessarily have to travel in an objective world, more and more societatian and less communitarian. It is an objective world that tends to a calculating, often selfish and merciless individualism, but also capable of preserving subjective culture from mental sensitivity.

KEY-WORDS: Simmel, metropolis, senses.

119

Pocs analistes com Georg Simmel van copsar amb tanta precisió la complexitat de la cultura del segle XX¹. Michael Landmann deia que cada fragment de l'obra de Simmel era com una obra d'art, i Henri Bergson afirmava que Simmel era sempre més interessant en els detalls. En efecte, la impressió llegint qualsevol dels escrits és que cap dimensió del món contemporani no escapa a la seva mira-

¹ Pot trobar-se una complet llistat bibliogràfic de Simmel i sobre Simmel a Lazcano, D. – Mutiloa, Y. Los escritos de Georg Simmel. Revista Española de Investigaciones Sociológicas, n.88 (2000) p.269-286.

da precisa: la filosofia, la ciència, la història, l'ètica, la religió, la psicologia, l'economia, l'art, la sexualitat, la moda, el diner, el menjar...² I, al capdavant, com ell mateix no es cansava de recordar, el cas és que l'ésser humà està determinat en tot el seu ésser i en totes les seves exterioritzacions pel fet que viu en interacció amb altres éssers humans³. Precisament per això la seva anàlisi és inseparable de la imatge que es fa de la vida en les metròpolis i, d'una manera singular, de Berlín. Per això, el mateix Simmel no dubtarà a l'hora d'escriure que *"el desenvolupament de Berlín, el seu pas d'una gran ciutat a una metròpoli en els anys al voltant del canvi de segle coincideix amb el meu més ampli i fort desenvolupament personal"*⁴. I és que, per a Simmel, Berlín era quelcom més que la ciutat on va néixer i on va viure una part significativa de la seva vida; Berlín representava paradigmàticament el factor decisiu de socialització moderna.

En efecte, la vida i el pensament de Simmel són inseparables de Berlín. Neix l'1 de març de 1858 al bell mig del centre econòmic de la capital del Reich, a la cruïlla de la Leipzigstrasse i la Friedrichstrasse. Orfe de pare als 16 anys, Simmel es beneficiarà del suport econòmic de Julius Friedländer, un editor musical que intueix un gran futur en aquell adolescent. El 1876 comença els estudis d'història, psicologia, filosofia i història de l'art a la Königl.Friedrich-Wilhelms Universität de Berlin. El 1880 veurà rebutjada la seva tesi doctoral titulada *Psychologisch-ethnographische Studien über Anfänge der Musik*, i es doctorarà l'any següent amb una tesi titulada *Das*

² Léger, F. La pensée de Georg Simmel. Contribution à l'histoire des idées au début du XXè siècle. Kimé. Paris. 1989; Vromen, S. "Georg Simmel et le dilemme culturel des femmes", Les Cahiers du Grif, n.40, 1989. p.7-28; Deroche-Gurcel, L. Simmel et la modernité, PUF. Paris. 1997; Vandenberghé, F. La sociologie de Georg Simmel. La Découverte. Paris. 2001.

³ Entre els alumnes de Simmel hi ha el nord-americà Robert Park, que en aquells anys estava enllestint una tesi sobre la massificació i el públic sota la direcció de Wilhelm Windelband i que recollirà de Simmel els elements bàsics que configuren l'Escola de Chicago: competició, conflicte, compromís, assimilació. Sobre aquest aspecte, podeu consultar Chapoulie, J.M. La tradition sociologique de Chicago, 1892-1961. Seuil. Paris, 2001; Levine, D.N. – Carter, E.B. – Miller Gorman, E. "Simmel's Influence on American Sociology", AJS, 81/4, p.813-845, 81/5, p.112-113.

⁴ Citat per Y.Atoji: "Georg Simmel. A portrait of the man and his sociology", Sociologica, vol.9,n.2. 1985. P.21.

⁵ Deroche-Gurcel, L. – Watier, P. (dirs), La Sociologie de Georg Simmel: Éléments actuels de modélisation sociale. PUF. Paris. 2002; Deroche-Gurcel, L. Simmel et la modernité. PUF. Paris, 1997; Frisby, D. Georg Simmel. Ellis Horwood, Chichester, 1984; Kaern, M. – Phillips, B.S. – Cohen, R.S. (dirs). Georg Simmel and Contemporary Sociology. Kluwer Academic Publishers. Dordrecht, 1990.

Wesen der Materie nach Kants phisischer Monadologie. La filosofia de Kant serà també l'objecte del seu treball d'habilitació de 1885 com a *Privatdozent*, càrrec que mantindrà fins que el 1901 obtingui la plaça de professor col·laborador, grau que li havia estat refusat el 1898 a causa de l'antisemitisme llavors imperant⁶. Malgrat no ocupar cap càrrec acadèmic rellevant a la Universitat de Berlín, Simmel serà una de les figures tingudes en compte sobre tot allò que podia interessar la vida intel·lectual berlinesa, i mantindrà unes fluides relacions amb gent tan diversa com Stefan George, Ranier Maria Rilke, Edmund Husserl, Martin Buber, Albert Schweitzer o Ernst Troeltsch...⁷ El 1893 Simmel havia refusat una invitació com a professor als Estats Units perquè no s'imaginava a ell mateix ensenyant en una altra llengua, però, desanimat sobre la possibilitat d'acabar essent catedràtic de la Universitat de Berlín, i per dos intents frustrats de ser contractat a la Universitat de Heidelberg (un el 1908 amb el suport de Max Weber, i l'altre el 1915 amb la recomanació de Heinrich Rickert), als 56 anys accepta una plaça a la Universitat d'Estrasburg. El sotrac intel·lectual per la seva marxa de la capital va ser tan notable que un diari va encapçal·lar la notícia amb el títol "*Berlín sense Simmel*". A Estrasburg, Simmel morirà el 26 de setembre de 1918 a causa d'un càncer de fetge. Marianne Weber (la dona de Max Weber, que sempre va donar suport a Simmel en els seus intents per obtenir una plaça universitària) el descriu així: "*Era d'estatura mitjana, típicament jueu, lleig. Però, quina importància té la bellesa en un home tan intel·ligent? Ens sedueïa, a les dones, tant per la profunditat d'espirit com per la seva proximitat curulla de bondat*"⁸.

1. Ambigüitat de la forma metropolitana i aproximació sociològica

En la seva complexa anàlisi de la realitat social moderna, Simmel té clar l'objectiu que permetrà relligar la seva mirada múltiple:

⁶ De família jueva, el pare de Simmel s'havia convertit al catolicisme i seva la mare al protestantisme. Per bé que Simmel va mantenir al llarg de la seva vida una complexa relació amb el món jueu centreeuropeu, el 1933 els nazis cremaran les seves obres, la Gestapo confiscarà la seva obra pòstuma i el seu fill Hans serà deportat en un camp de concentració. Sobre la importància d'aquest context antisemita cal llegir Köhnke, K.C. Georg Simmel als Jude, en D. Frisby. Georg Simmel. Critical Assessments. Routledge. London. 1994. Vol.1, p.293-304.

⁷ Sobre la importància del context berlinès podeu llegir Sigmund, S. "Georg Simmel in Berlin. Berliner Journal für Sociologie, 2 (1993), 161-182.

⁸ Weber, M. "Souvenirs". Les Cahiers du Grif, n.40, 1989, p.35.

estudiar el significat intern de la vida específicament moderna i les seves conseqüències en el psiquisme col·lectiu⁹. I, per a dur-ho a terme, proposarà atendre allò que ell considera la forma moderna per excel·lència: la metròpoli com a lloc de confluència de la circulació i l'intercanvi. És a dir, la gran ciutat contemplada des de l'economia monetària del consum més que no pas de la producció de béns¹⁰.

Evidentment, quan Simmel parla de metròpolis pensa en Berlín. En aquest sentit, Simmel se sent hereu de la tradició inspirada en Comte i Spencer (segons la qual interessa més una aproximació descriptiva que no pas analítica, a partir de dades empíriques i quantitatives, que entenen la ciutat com un element eminentment funcional) i de la tradició de les associacions universitàries i els cercles intel·lectuals alemanys que observen la gran ciutat des de la interdisciplinarietat de les disciplines científiques i artístiques. En efecte, segons Simmel, la grandesa funcional de la metròpoli li atorga la importància, el pes i la respectabilitat que Berlín ha adquirit a Europa. Per això Simmel rellegeix creativament els estudis d'economia social, de Gustaw Schmoller i de Karl Bücher; de geografia humana, de Friedrich Ratzel i, evidentment, la intuïció, de Ferdinand Tönnies, segons la qual una metròpoli s'autocomprèn com una totalitat que aspira contínuament a estendre cap a l'exterior el seu poder. La gran ciutat és un espai creixent perquè experimenta la urgència d'un vast entorn per produir i comerciar. Per això trobem en Simmel diversos assajos de formulació funcional de la metròpoli¹¹: la ciutat com a xarxa, com a seu de l'economia monetària, com a mercat, àmbit privilegiat de la divisió del treball, paradigma del cosmopolitisme, espai de llibertat individual i escenari de la cultura objectiva¹².

Com dèiem, segons Simmel, Berlín exemplifica a la perfecció aquesta visió de la metròpoli moderna. El 1709 la ciutat compta amb 57.000 habitants; el 1815 és la cinquena ciutat europea amb 200.000 habitants; el 1848 ocupa el quart lloc del rànquing amb 407.000

⁸ Weber, M. "Souvenirs". Les Cahiers du Grif, n.40, 1989, p.35.

⁹ Frisby, D. *Cityscapes of Modernity*. Polity Press. Cambridge. 2001.

¹⁰ Marinas, J.M. Simmel y la cultura del consumo. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, n.88 (2000) p.183-218.

¹¹ Jonas, S. "La métropolisation de la société dans l'oeuvre de Georg Simmel", in J.Rémy (ed). *Georg Simmel: ville et modernité*. L'Harmattan. Paris. 1995. p.51-59.

¹² Serra, F. Libertad y ley en Simmel. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, n.88 (2000) p.251-267.

habitants; el 1871, quan esdevé la capital del Reich, ja té 800.000 habitants, i el 1914 ha passat a 4 milions d'habitants. Això significa que en el decurs d'un segle, de 1800-1900, la població de Berlín augmenta un 900%. El perímetre de la ciutat creix sense aturador; les muralles són enderrocades el 1868 i d'aquesta manera s'afavoreixen les condicions de mobilitat: el 1871, 20 estacions de tren queden interconnectades amb la Ringbahn; un doble circuit de transport metropolità és constituït per la xarxa S-Bahn (electrificada a partir de 1913) i la xarxa de metro U-Bahn (que el 1912 ja compta amb 6 línies i un total de 38km). Si hi afegim el 7000 vehicles particulars censats el 1914, entenem l'obsessió de Simmel pel transport de masses com a element que determina una nova percepció de l'espai (l'àrea metropolitana de Berlín) i del temps (el *tempo* ciutadà). En una direcció paral·lela, Berlín s'adhereix a les avantguardes estètiques i científiques. Tot plegat es reflecteix en unes xifres impressionants a inicis del segle XX: 300 escoles, 90 hotels, 80 hospitals, 31 biblioteques, 18 museus, 4 acadèmies científiques, 400 teatres, 100 editorials, 5000 escriptors, 10.000 estudiants universitaris, 300 diaris...¹³

En aquest context Simmel publica, el 1903, el seu estudi sobre les grans ciutats i la vida de l'esperit que ja conté l'esquema essencial de la seva concepció: la metròpoli com a àmbit on l'individu, ésser relacional però diferenciat, es mou impel·lit per estímuls constants, impressions mòbils i situacions canviant. L'espai de la gran ciutat afavoreix aquesta diversitat de sol·licitacions socialitzants, a les quals cadascú respon amb un repertori de reaccions que van des del rebuig fins a l'adhesió, passant per la reserva o la tria. Situació ambigua aquesta de l'atròfia de la cultura individual per la hipertrofia de la cultura objectiva, de l'individualisme de la soledat o de la llibertat individual¹⁴. Justament per això els assajos de Simmel són rics en tensions no resoltes, en derives cap a temes col·laterals¹⁵, com si es volgués suggerir que la ciutat és un camp de forces que desborda els seus propis límits espacials.

Aquí es perceben clarament les conseqüències de la doble aproximació metodològica a què recorre Simmel combinant la refle-

¹³ Buffet, C. Berlin. Fayard. Paris. 1993; Fritzsche, P. Reading Berlin 1900. Harvard University Press. Cambridge. 1996; Kracauer, S. Rues de Berlin et d'ailleurs. Le Promeneur, Paris, 1995.

¹⁴ Robles, F. La ambivalència como categoría sociológica en Simmel. Revista Española de Investigaciones Sociológicas, n.88 (2000) p. 219-235.

¹⁵ Kracauer, S. "Georg Simmel", in The Mass Ornament. Weimar Essays. Harvard University Press. Cambridge.1995.p.225-258.

xió teòrica amb l'observació implicada. És a dir, Simmel empra l'ideal-tipus quan es tracta d'analitzar la morfologia social, mentre que prefereix el recurs a l'assaig quan l'objectiu sigui descriure l'esperit i les figures metropolitanes¹⁶. En efecte, a partir de 1900, Simmel, sense deixar de ser un neokantià, s'acosta a les tesis del Nietzsche, que es revolta contra la tendència a l'igualitarisme i reivindica un individualisme qualitatiu¹⁷. A més de provocar una evolució en l'estil literari de Simmel (ara molt menys acadèmic i més proper a l'estil periodístic), aquest emmirallament en Nietzsche provoca també l'interès per la denúncia de la creixent primacia de la tècnica, l'alteració de l'ordre dels mitjans i dels fins, i l'abisme obert entre la cultura material i la dimensió ètica de l'individu.

En la concepció que defensa Simmel, pot parlar-se de societat quan hi ha acció recíproca (*Wechselwirkung*) d'individus¹⁸. És a dir, com que l'individu, en tant que ésser social, es construeix en relació amb la col·lectivitat, la interacció assegura la unitat de la multiplicitat. I aquesta interacció té a veure amb el concepte de forma, és a dir, amb la comprensió de la cultura com a moviment creador de la vida que dóna contingut i organització a les accions socials que són la política, les lleis, els coneixements científics, les

¹⁶ C. Mongardini. "Simmel et la sociologie contemporaine", in P. Watier (dir). *Georg Simmel: la sociologie et l'expérience du monde moderne*. Méridiens Klincksieck. Paris. 1986. P.124. Malgrat el diferent itinerari d'anàlisi dut a terme per Simmel i Weber (molt fragmentari en el cas del primer, i amb afany de sistema en el del segon), tots dos conflueixen a reconèixer en els seus esquemes d'anàlisi de la modernitat una matriu comuna que troba segurament el seu màxim punt de confluència en el recurs als ideals-tipus, estratègia que tots dos recullen originàriament del neokantisme de Heinrich Rickert i dels estudis d'economia social de Gustav Schmoller. Vegeu González García, J.M. *Max Weber y Georg Simmel: ¿dos teorías sociológicas de la modernidad?*. Revista Española de Investigaciones Sociológicas, n.88 (2000) 73-95. Sobre les afinitats i les divergències entre els dos sociòlegs podeu llegir Faught, J. "Neglected affinities: Max Weber and Georg Simmel", en D. Frisby (ed), *Georg Simmel, Critical Assessments*. Op.cit. p.234-252; Weiss, J. "Georg Simmel, Max Weber und die Soziologie", en O. Rannstedt (ed). *Simmel und die frühen Soziologen. Nähe und Distanz zu Durkheim, Tönnies und Max Weber*. Frankfurt, Suhrkamp, 1988, p.51-55.

¹⁷ Agard, A. "Georg Simmel et la Völkerpsychologie", in C. Trautmann-Waller (dir). *Quand Berlin pensait les peuples. Anthropologie, ethnologie et psychologie (1850-1890)*. CNRS. Paris. 2004. P.142.

¹⁸ El concepte de *Wechselwirkung* apareix a la *Crítica de la raó pura* de Kant com a tercera de les analogies de l'experiència: les substàncies diversificades que constitueixen el món estan recíprocament lligades entre elles per tal de proporcionar a la realitat la seva unitat.

estructures religioses, la dimensió estètica, la realitat econòmica...¹⁹ Per això, la nostra vida com a habitants d'una metròpoli produeix formes i es mou entre elles. Però l'ambigüitat de la vida moderna consisteix que la vida sembla oposar-se a la forma: manifesta la continuïtat d'allò viscut enfront del caràcter efímer de les formes. Les formes socials es buiden de contingut, però no desapareixen, sinó que es transformen: aquí rau, segons Simmel, la dimensió tràgica de la modernitat: la vida és autònoma de la forma perquè no s'identifica amb cap d'elles²⁰. Vet ací la paradoxa: l'esperit humà crea formes objectives autònomes a través de les quals es manifesta, per bé que les formes d'aquestes interaccions mai no estan plenament fixades ni determinades malgrat estar sancionades per institucions. Per això, Simmel defineix la sociologia com a teoria de l'ésser-societat de la humanitat, sabent que els individus no perceben de la societat més que la representació que se'n fan individualment²¹. És a dir, un cop es renuncia a concebre el món en termes de totalitat i de síntesis englobants perquè la vida desborda les formes, ens veiem forçats a reconèixer que només podem transmetre fragments de vida.

2. La metròpoli que vibra

 125

Simmel aborda la problemàtica essencial de la metròpoli sota l'angle de la vida de l'esperit (*Geistesleben*), és a dir, amb el convenciment que la complexitat del món contemporani ens aboca a formes de vida cada cop més societàries i menys comunitàries. Així, Simmel proposa definir la metròpoli com a seu de l'economia monetària. En efecte, per tal de preparar la publicació de la *Filosofia del diner* (1900), Simmel redactarà diversos estudis previs (un article sobre el diner i la cultura el 1896, un altre sobre el diner i el ritme de vida el 1897, i un tercer sobre el diner i el sexe el 1898) per tal de mostrar com la relació ciutat-diner és tant de l'ordre estructural-funcional com del socioafectiu²².

¹⁹ Boella, L. "Visibilité et surface. Le possible et l'inconnu dans le concept de forme de Georg Simmel", *Information sur les Sciences Sociales*, 25 (1986) 925-943.

²⁰ Ramos Torres, R. Simmel y la tragedia de la cultura. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, n.88 (2000). p.37-71.

²¹ García Blanco, J.M. Sociología y sociedad en Simmel. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, n.88 (2000) p. 97-117.

²² Bilbao, A. El dinero y la libertad moderna. *Revista Española de Investigaciones Sociológicas*, n.88,(2000) p.119-139.

Seguint l'aproximació d'*El Capital* de Marx quan distingeix entre el valor d'ús i el valor d'intercanvi, per a Simmel el diner té la seva utilitat social perquè és capaç de produir valor. El diner (Geld) extreu el seu valor del fet que val (gelten) alguna cosa. I, com que la forma econòmica del valor es concreta en el desig de fruit d'objectes, el valor conferit a les coses es manifesta en una progressiva desaparició del valor d'ús en profit del valor d'intercanvi. Per això, l'intercanvi és més que una combinació dels processos de donar i rebre; és un mecanisme de racionalització que fa que la ciutat no sigui simplement un centre de producció i intercanvi, sinó sobretot de relacions socials...

D'aquesta manera, la metròpoli com a seu de l'economia monetària és l'expressió màxima de l'emergència de l'home racional modern que, a través de la intel·lectualització, aspira a preservar la seva vida subjectiva contínuament amenaçada per la realitat exterior. Per tant, aquest procés de racionalització es fonamenta en la preocupació del ciutadà per salvaguardar l'autonomia i la singularitat de la seva existència enfront de la diferenciació i l'anivellament imposats per un món modern que objectiva la manera de tractar els objectes i les persones. En la lluita entre la tendència a la solidificació dels objectes i els fluxos vitals, el diner simbolitza el triomf de la racionalitat sobre el món de l'afectivitat. Tanmateix, Simmel és prou matisat com per no afirmar amb rotunditat que ens veiem abocats a un món alienat; el món afectiu busca un espai en els intersticis de la vida metropolitana, de manera que la gran ciutat també és capaç de crear condicions psicològiques per a la sensibilitat anímica.

En efecte, un dels elements sobre el qual es construeix la personalitat metropolitana és la intensificació de la vida nerviosa (Nervenleben) que apareix com la causa d'una acceleració de les nostres impressions en l'espai metropolità. Aquest fenomen característic, de forma aparentment paradoxal, per a Simmel no té a veure amb la sensibilitat sinó amb l'intel·lecte. La divisió del treball i la tendència a l'individualisme acaben provocant que la recerca de l'interès personal no apareix enlloc amb més evidència que en l'agitació frenètica de la gran ciutat. La vida nerviosa ha esdevingut així un *comportament* a la metròpoli; l'intel·lecte empeny el ciutadà a buscar sensacions i excitacions renovades, satisfaccions momentànies i efímeres a imatge de les manifestacions esportives, de l'afany per viatjar, de la infidelitat (en gustos, relacions, opinions...), però també de la recerca salvatge de la competició i de l'especulació.

Però, cada vegada més, l'individu té necessitat d'una excitació més sovintejada, d'una alternança cada cop més ràpida d'estímul

per assolir el resultat subjectivament esperat. Aquí rau la transcendència de la concepció de Simmel, segons la qual la temporalitat és una combinació de persistència i de moviment²³. Aquí hi ha una nova paradoxa: la realitat empírica de la gran ciutat és temporal, mentre que la realitat ideal dels ciutadans aspira a ser atemporal. La vida empírica es defineix per la finitud del temps, fet que explica per què l'objectivació del temps es regula per l'esperit calculador: sense puntualitat, tota la vida metropolitana faria fallida. "Si tots els rellotges de Berlín indiquessin de sobte hores diferents, encara que només fos durant una hora, tota la vida d'intercanvi ciutadà quedaria pertorbada", deia Simmel de manera contundent. La metròpoli, afavorint el valor d'intercanvi en detriment del valor d'ús, afavoreix l'aparició d'aquests ciutadans calculadors que necessiten per a les seves activitats un esquema temporal estable suprasubjectiu. La societat racional ha fet néixer un tipus de temps, el "tempo de la vida" (Lebenstempo), producte bàsic del model numèric que vol expressar l'exactitud calculadora de la vida pràctica.

Aquesta paradoxa exemplificada en la reducció de la dimensió qualitativa a la quantitativa queda ben palesa en els ritmes del temps metropolità. El ritme, sovint frenètic, fa extraordinàriament atractiva la vida en una metròpoli, però pot abocar a l'alienació. Aquesta temàtica (central en les ciències humanes de final del XIX) no és abordada per Simmel des de l'angle de l'antagonisme comunitat-societat, sinó com la col·lisió entre l'individu i la societat, com l'oposició subjectivitat-objectivitat: l'individu (el ciutadà) es veu cada cop més esclafat per la massa desarrelada, aïllat, vivint en l'anonimat en un entorn impersonal, residint gairebé com un estranger. L'atomització de la vida societària promou la inserció de l'individu com una entitat replegada sobre ella mateixa.

Però la imposició de la dimensió objectiva no és, per a Simmel, una fatalitat. De manera semblant a la seva concepció sobre el conflicte social, aquí l'alienació no és presentada necessàriament com una decadència sinó com una dinàmica fèrtil entre la vida i les formes d'existència. Per això afirma Simmel que l'individualisme mira de conciliar la demanda d'autonomia del subjecte i l'afirmació de la seva diferència. L'esperit específic de la gran ciutat consisteix justament a permetre la singularitat de cada individu precisament perquè la personalitat de cada ésser no es redueix a un "jo"

²³ Cavalloj, A. "La conception du temps chez Simmel", in O.Rammstedt – P.Watier (dirs). Georg Simmel et les sciences humaines. Klincksieck. Paris. 1994.p.189-208.

definit, ben delimitat, intangible, sinó a una pluralitat d'expressions que l'ubiquen simultàniament a diversos àmbits que l'inciten a adoptar unes actituds en comptes d'unes altres. D'aquí la idea d'un individu-cruïlla: vulguem o no, acceptem o refusem el contacte amb els altres, som sempre en procés de socialització. Els cercles de les relacions socials ens envolten inevitablement (a la parada del metro, caminant per la ciutat, al cinema o al mercat...) i fan cada cop més complicada la creació d'illes de subjectivitat.

Com més densa és la població d'una metròpoli més creix el risc de topada. La metròpoli de Simmel vibra a causa dels múltiples xocs que s'hi produeixen. Cada vianant ha d'anar esquivant altres ciutadans per aconseguir avançar. Al moment menys pensat, la marxa és interrompuda o desviada per una topada. Els ulls del ciutadà no poden perdre de vista els propis peus, sotmesos a moviments arravatats: pujades i baixades, acceleracions sobtades, girs imprevisos, frenades brusques que afecten els músculs i l'esquelet... El vianant accedeix a la ciutat conscient que ha d'avançar proveït d'un radar. La vida a la ciutat no té res a veure amb el repòs i, si hom se n'abstreu un instant seient en un banc, aviat torna a sentir-se impulsat per l'agitació urbana.

128

La forta densitat de la metròpoli i l'imperatiu d'ajustar-se al seu *tempo* afavoreixen la neurastènia i la hipocondria, la fatiga crònica, la manca de son, el treball en espais no ben adaptats, l'ansietat i el frenesí, l'estress²⁴. Cert, la ciutat afavoreix que cada vegada més individus puguin aspirar a la realització de les seves aspiracions més creatives, però no està equipada per fer front a l'angoixa que els fluxos metropolitans generen. D'aquí l'interès de la proposta de Simmel de presentar la gestualitat, la moda, la dieta, la salut o les normes d'urbanitat com un intent de buscar l'harmonia que el caos ciutadà sembla negar²⁵.

I és que la vida ciutadana especialitza i jerarquitzava els sentits corporals: la ciutat afecta la vista (senyalització de tràfic, rètols publicitaris...), l'oïda (sorolls de tota mena...) i l'olfacte (olors i pudors variades...). Com que es multipliquen les situacions d'aglomeració, proliferen les situacions de cara a cara en les quals cadascú exposa als altres un aspecte d'ell mateix. A la ciutat no es pot mirar sense

²⁴ Aquí hi hauria molts temes a treballar: des de la moda dels balnearis com a àmbits de repòs on fugir de l'atabalament metropolità, fins als treballs de Jean-Martin Charcot, Henri Laborit, Carl Wespahl o Hans Selye sobre la reacció de l'organisme a les agressions exteriors.

²⁵ Lozano, J. Simmel: la moda, el atractivo formal del límite. Revista Española de Investigaciones Sociológicas, n.88, (2000) p. 237-250.

ser vist, sense revelar el nostre estatus i el nostre estat d'ànim. Per això, a la metròpoli, el text de la ciutat és discontinu i cada cop la seva lectura és més complexa. L'individu relacional de la ciutat ha de saber combinar l'acostament i la retracció amb una increïble agilitat, ha de ser alhora disponible i absent, present i fluid. Cada cop costa més definir l'ara i l'aquí. La vida ciutadana es caracteritza per la inconstància, la versatilitat, la capacitat d'improvisació, l'adaptació permanent a situacions inesperades. En una metròpoli no hi ha res de més permanent que la mobilitat afavorida per les tecnologies de la informació i de la comunicació. La vida moderna generalitza fluxos (de capitals, de mercaderies, d'informacions, de rumors, de sentiments...), fet que contribueix a una permanent desterritorialització/reterritorialització. Simmel constata que a la ciutat cada situació fa néixer un nombre infinit de relacions de circulació canviables.

Així, el mot "mobilitat" no només es refereix a formes de vida i maneres de pensar el món, sinó també a una nova concepció de l'espai. Simmel accepta el principi kantianista que defineix l'espai com la possibilitat de la coexistència. Ara la dificultat és que una metròpoli té unes fronteres difuses que no assegurin necessàriament una coherència territorial i una cohesió comunitària. La frontera ja no té tant a veure amb delimitacions espacials sinó amb un fet sociològic de primera magnitud: l'ésser humà espacialitza i és espacialitzat dibuixant la pròpia geografia existencial a partir de les seves mobilitats afectives, familiars, professionals, lingüístiques, religioses, polítiques... O, si es prefereix, l'ésser humà és aquell que disposa de la facultat de separar per acostar i a la inversa: som aquells que a cada instant separem allò que està unit i unim allò separat. Els éssers humans ens movem entre fronteres i murs, ponts i portes, contingències i utopies²⁶. I la metròpoli moderna viu també d'aquesta ambigüitat: els mitjans de transport ens permeten traspasar els murs (reals o simbòlics)

²⁶ Javeau, C. "Georg Simmel et la vie quotidienne: Tür et Brücke et socialité", in P. Watier. *Georg Simmel, la sociologie et l'expérience du monde moderne*. Méridiens-Klinckschoeck, 1986, p.179-188; Watier, P. "Convengence et dispersion: proximité et distance chez Georg Simmel", *Revue des Sciences Sociales de la France de l'Est*, 16 (1988-1989); Jonas, S.- Weidmann, F. *Simmel et l'espace: de la ville d'art à la métropole*. L'Harmattan. Paris. 2006; Jazbinsek, D. "The Metropolis and the Mental Life of Georg Simmel. On the History of an Antipathy", *Journal of Urban History*, 30/1 (2002) 102-125; Nielsen, G.M. "Simmel: entre l'éthique et le politique de la rue", in M.F.Wagner – C.Mavrikakis (dir), *Le spectacle politique dans la rue du XVIe au XXIe siècle. Événements, rituels et récits*. Lex. Montréal. 2005.

que es multipliquen al voltant de determinats barris, i els mitjans de comunicació ens permeten fer front a l'aïllament. La televisió o la ràdio, el telèfon o l'ordinador creen només "metròpolis virtuals", noves comunitats on també és possible el joc continu dels vincles i dels intercanvis. L'espai i el temps són cada cop més autònoms l'un de l'altre i les representacions de la realitat cada vegada s'allunyen més de l'experiència viscuda. Per això, l'*homo urbanus* es mou entre el desig constant d'una alteritat semblant amb qui comunicar-se, però no tan estranya que amenaci la seva tranquil·litat.

Podem extreure algunes conseqüències de tot plegat. Semblaria haver-hi una estranya contradicció en la vida metropolitana: d'una banda, assistim a una disminució de la nostra capacitat de resistència a les impressions intenses perquè els sentits de l'home modern han esdevingut cada cop més sensibles i no suporta més que impressions pàl·lides; però, d'altra banda, necessita excitacions violentes per tal de sentir-se viu i motivat. Així, la hiperexcitació nerviosa comporta tant una hiperestèsia (l'accentuació malsana de l'impacte de les impressions) com una anestèsia (una disminució també malaltissa de la sensibilitat). És per això, assegura Simmel, que l'individu experimenta una profusió d'impressions contradictòries i oscil·lants, i no sap si reaccionar amb l'aprovació o el rebuig, la indiferència o l'entusiasme.

És a dir, la tendència general del pensament modern a dissoldre les substàncies en funcions i allò permanent en fluxos, permet definir l'home modern pel psicologisme, per la tendència a interpretar el món en funció de les seves reaccions internes. La modernitat és el flux d'un món interior, els continguts substancials del qual són constantment dissolts pel moviment psicològic que converteix tota experiència (Erfahrung) en vivència (Erlebnis). Dit d'una altra manera, la vida a la gran ciutat es caracteritza per una esquerda creixent entre la cultura objectiva i els individus que hi transiten. Per a Simmel, la gran ciutat, en tant que lloc de circulació d'individus, vehicles, monedes i imatges, és l'àmbit de l'acceleració de les interaccions, espai de tensió entre elements diversos, predomini de l'intel·lecte sobre l'afectivitat, domini creixent de relacions calculables i previsibles en detriment de les esferes on predominen la contingència i l'arbitrarietat. Aquesta és l'ambigüïtat que interessa a Simmel: la dialèctica entre la diferenciació i l'anivellament, el dubte permanent en les interaccions urbanes entre l'aproximació o el distanciament, la dialèctica entre pertinença i exterioritat, entre la qualitat i la quantitat de les sensacions i les estimulacions...

La intensificació constant de la vida nerviosa que Simmel associa amb el desenvolupament de la gran ciutat és un fenomen alhora continu i en acceleració constant que força a una acumulació ràpida d'imatges canviants, a la discontinuïtat marcada del cop d'ull ràpid i a l'inesperat d'impressions que ens assalten. Per això, la rapidesa esdevé un valor a la ciutat: cal saber reaccionar ràpidament a l'animació del carrer de la mateixa manera que resulta vital aprendre a conèixer els altres tan ràpid com sigui possible. A la gran ciutat hem d'estar contínuament preparats a entomar allò inesperat i fortuït que configura el caos del teixit urbà. Tanmateix, sota aquesta impressió de descontrol, hi ha milions d'individus que segueixen la lògica i el ritme de les seves obligacions quotidianes. Allò que sembla un caos està constituït per innumbrables trajectes temporals individuals que es creuen en els espais urbans. Tan dinàmica és l'extraordinària diversitat dels estímuls que proporciona la metròpoli com la dinàmica de reacció calculadora que s'exigeix del ciutadà.

Però els estímuls externs han d'assolir un cert nivell per produir un canvi qualitatiu en el subjecte. Els estímuls han de ser cada cop més intensos i constants, han de bombardejar renovadament la consciència (i l'inconscient) per tal de produir resultats. I a través de l'intel·lecte es busca una protecció de la vida subjectiva per suportar la vida a la gran ciutat. Intel·lecte que busca el càlcul, l'abstracció i el distanciament ja que, paradoxalment, totes les excitacions plaents dels sentits poden conduir, per acumulació o per intensificació, a l'extinció del plaer inicial. La gran ciutat provoca una vivència electritzant²⁷ perquè es caracteritza per la sensació momentània, la inquietud permanent, l'impuls constant, la incertesa de la inestabilitat, la perplexitat inel·ludible... Aquí rau l'essència d'allò que Simmel anomena el caràcter fastiguejat: no es tracta simplement de la incapacitat de reacció a les sensacions noves amb l'energia demanada després d'haver estat sotmès al bombardeig d'estimulacions ràpides i contradictòries que causen estralls; es tracta del fet que la gran ciutat ofereix tal quantitat de mercaderies per comprar, d'imatges per consumir i d'experiències per fer, que tot queda devaluat, tenyit d'una coloració grisa.

Com ja hem dit, aquesta sensació és compensada amb l'afany racionalitzador per definir, determinar, calcular... Però aquest afany per la precisió com a remei a la inseguretad comporta un

²⁷ Killen, A. *Berlin Electropolis*. University of California Press. Berkeley. 2006.

preu a pagar: per salvaguardar allò essencial de la vida subjectiva, hom es veu abocat a la indiferència o a la pura formalitat funcional en les relacions. L'ull del ciutadà no està només adaptat a evitar el creuament de mirades; és l'ull fred que intenta immunitzar-se contra la simpatia envers l'altre. És l'estratègia d'autopreservació que aplica la reserva i la presa de distància interior enfront dels altres. Cal dominar l'art del distanciament (físic i mental) en un àmbit com la metròpoli on la multitud podria ser propensa a la promiscuïtat. El ritme frenètic de les interaccions socials defineix la brevetat dels nostres contactes caracteritzats per la novetat i la impaciència. Aquesta transitorietat afavoreix la sensació provocada per l'instant present, la mobilitat permanent per dificultar la constància i, en definitiva, determina l'aparició de noves figures metropolitanes. En efecte, la reificació de les relacions socials afavoreix el pas d'una cultura de persones a una cultura d'objectes. El predomini de la cultura objectiva sobre la subjectiva, de l'intel·lecte sobre la sensibilitat, defineix aquells tipus socials que Simmel presenta com a característics de les metròpolis modernes.

Ja hem presentat anteriorment la figura del fastiguejat com una manifestació endèmica caracteritzada per la indiferència davant del valor de les coses. La dimissió a l'hora de fer front a l'allau d'estímul a què ens sotmet la vida moderna degenera en incapacitat per apreciar les diferències de valor, en aquella indiferència que tot ho uniformitza en una totalitat grisenca, en l'atonía escèptica de qui pensa que res no mereix cap reacció emocionada. La complexitat de la fruïció metropolitana (béns, aspiracions, expectatives...) pot arribar a ser fatigant, la repetició permanent d'estímul pot deixar sense capacitat de resposta, pot condemnar a la insensibilització, a l'emascarament dels propis sentiments o a la reserva davant dels altres.

En relatiu contrast amb el fastiguejat, l'individualista mira desesperadament de preservar la seva independència a través de l'accentuació de la diferència personal. L'individualista pateix la dialèctica entre la cultura objectiva i la subjectiva i hi fa front propugnant la unió dels contraris. Com que Simmel no oposa l'individu a la societat, tampoc no troba una oposició entre la vida metropolitana amb les seves sol·licitacions impersonals i l'individualisme²⁸. D'alguna manera, en Simmel, l'individualisme ha de ser llegit en paral·lel a un altre fenomen social que obsessionava els analistes socials: la multitud i la massa. Per a Simmel, la qüestió cabdal ja no és decidir que la massificació ha de ser estudiada per la sociologia o per la psicologia, sinó la constatació segons la qual no és imaginable la generació d'una metròpoli sense la irrupció

brutal de les masses urbanes. Trampejant la pugna entre els qui veien en les masses un element optimista de canvi social (Marx) i els qui ho percebien més aviat com el paradigma de la tendència moderna a la uniformització (Baudelaire), Simmel sembla sentir-se còmode amb les tesis que entenen la massificació com una manifestació de la sociabilitat humana (Gustave LeBon, Gabriel Tarde)²⁹. En aquest sentit, la sociologia de Simmel viu de la dialèctica entre l'individualisme i la massificació, i veu de forma creativa en la multitud una nova figura metropolitana que mostra el poder de les col·lectivitats: el públic.

Com hem dit, d'alguna manera, les noves formes de socialització que investiga Simmel tenen a veure amb les situacions urbanes de desplaçament. Per això s'interessa tant pel *flanêur* com a model de ciutadà que viu els estímuls múltiples del carrer i posa a prova el seu equilibri psíquic. A diferència del passejant (que, per a Simmel, és simplement un individu amb pressa que es desplaça mecànicament a través de l'espai urbà), el *flanêur* es belluga sense finalitat precisa. El passejant es caracteritza per la seva actitud reservada, aparentment insensible a la proximitat i a les mirades dels altres precisament perquè es desplaça amb mentalitat objectiva i gestiona les situacions a través d'automatismes. Però el *flanêur*, com que no activa desplaçaments obligatoris, no es mou amb l'intel·lecte, sinó amb la sensibilitat que li permet mirar al seu voltant sense esperit calculador. El *flanêur* ja no experimenta la proximitat física entre els vianants com una simple qüestió quantitativa d'un espai més o menys ple que força a l'adhesió o a la repulsió en un joc psicològic d'establiment de fronteres; per a ell, la via pública és l'oportunitat dels microesdeveniments urbans que proporcionen petits plaers: deixar-se endur pels estímuls sense cap criteri preestablert fa que ens fixem en el pas apressat de qui corre per no perdre l'autobús, en el vestit a la moda d'una transeünt, en l'anunci publici-

²⁸ L'anàlisi de l'individualisme que presenta Simmel s'emmarca en una sociologia de la cultura que estableix una oposició entre el sud mediterrani i el nord germànic. L'individualisme mediterrani estaria caracteritzat pel seu esperit universalista, mentre que el germànic estaria lligat sobretot a l'especificitat de la pàtria (Heimat). Hi ha aquí el pes de la tesi romàntica segons la qual l'individualisme estaria fortament arrelat al terreny, a l'entorn (Umwelt) geogràfic i regional, però també la tesi que veu la nova Alemanya (amb Berlín com a capital) investida d'una missió civilitzadora.

²⁹ Le Bon, G. *Psychologie des foules*. Paris, 1895; Tarde, G. *L'opinion et la foule*. Paris, 1901.

tari en un edifici, en un cotxe que frena brusquement, en els electrodomèstics exposats a l'aparador d'una botiga...

Però la metròpoli genera també altres figures com ara l'immigrat. Efectivament, una gran ciutat és en essència una aglomeració de nous nadius. Un segle després de les anàlisis de Simmel, som ben conscients de la transcendència d'aquesta figura. La metròpoli atrau gent variada, és un espai físic i social que es defineix també per la seva dinàmica d'heterogeneïtat. Per això, una metròpoli és una relació social de mobilitat i de fixació: la modernitat ha instaurat una relació objectiva sense pietat entre l'individu migrat i la societat d'acollida que afavoreix la inestabilitat i l'aïllament progressiu. L'estranger esdevé un exemple paradigmàtic de la vida moderna perquè es troba alhora a l'interior i a l'exterior de la comunitat.

I al costat de l'immigrat, Simmel destaca una altra figura sense la qual seria inconcebible una metròpoli moderna: la dona³⁰. La gran ciutat elimina relativament el gènere del seu espai i converteix les dones en éssers visibles. Simmel va seguir de prop l'emancipació dels cercles femenins i, si bé va considerar positiu el compromís de les dones en la vida social urbana i veia en elles les principals figures ascendents de la nova cultura moderna i de la modificació dels rols socials, percebia amb reserva la seva ambició de ser iguals que els homes. Com li agradava dir: el món modern ens ha portat cigarretes sense nicotina i cafè sense cafeïna, però no espero dones sense feminitat. Aquí Simmel té molt d'innovador perquè, a més d'apuntar que l'emancipació femenina s'ha produït en gran part perquè la identitat masculina està en crisi, elabora tot un repertori tipològic de figures femenines: la mestressa de casa, la dona militant, la dona treballadora, la dona coqueta, l'actriu, la minyona, la prostituta... Tot passa com si la dona plantegés un problema de definició, com si la concepció vitalista de Simmel (molt centrada en les figures masculines) li dificultés copsar millor la feminitat. La dona li sembla inassolible perquè no arriba a trobar una resposta satisfactòria a la pregunta sobre l'essència femenina³¹.

Però, potser, la singularitat de Simmel en la seva anàlisi de les figures metropolitanas arriba al seu màxim exponent amb la des-

³⁰ Vieillard-Baron, J.L. "L'image de la femme dans l'oeuvre de Georg Simmel", in P.Wagner (éd) Georg Simmel et la sociologie, op.cit. p.281-286.

³¹ Beriain, J. El ser oculto de la cultura femenina en la obra de Georg Simmel. Revista Española de Investigaciones Sociológicas, n.88 (2000) p.141-180.

cripció fenomenològica de l'aventurer com a antítesi de l'individu calculador. Al món del càlcul, de la indiferència i de l'abstracció, s'hi oposa l'atzar, allò fortuït, contingent i inesperat. Enfront del món organitzat econòmicament irromp una nova manera específica d'interpretació que consisteix en l'aventura, és a dir, l'evasió on el control és substituït per la inseguretat... En efecte, allò constitutiu de l'aventura (fins i tot de l'aventura momentània) és la seva dissociació respecte de la quotidianitat: la forma més general d'aventura consisteix d'abstreure's del context de la vida habitual, d'existir fora de la continuïtat en crear un illot de vida singular i personalitzat. L'aventura és, doncs, una entitat clausurada, transitòriament separada de la quotidianitat perquè l'aventurer s'abandona a un món *sub specie momenti*. La consciència del temps de l'aventurer és la d'una presència incondicionada, el llançament d'un procés vital en un punt que no està determinat ni pel passat ni pel futur, i que per això es concentra en ell mateix en una intensitat davant de la qual el contingut de l'esdeveniment esdevé sovint indiferent. Enfront d'un món dominat per la lògica del càlcul, l'aventurer respon positivament a la dimensió fortuïta de l'existència.

Vet ací la novetat de Simmel i el seu caràcter pioner en tants enfocaments que, un segle després dels seus escrits, recuperen l'actualitat. Avui, les formes de vida urbana han traspassat els límits estrictes de la metròpoli i campen arreu. Els mitjans de comunicació i d'informació no tenen fronteres i ofereixen unes possibilitats (i unes dificultats) impensables en el temps de Simmel. Però la seva concepció de l'ésser humà com una categoria sense fronteres, apte alhora per al replegament intern i per a l'exteriorització, continua essent avui un eix vertebrador en la mirada sobre la vida moderna. Trencant les fronteres entre disciplines, anul·lant la parcel·lació del coneixement i negant l'especialització en les anàlisis, Simmel continua essent un mestre.

Francesc-Xavier Marín
Universitat Ramon Llull
Facultat de Psicologia, Ciències de l'Educació i de l'Esport Blanquerna
XavierMT@blanquerna.url.edu

[Article aprovat per a la seva publicació el gener de 2010]